Урок. Займенник і його вживання в тексті

урок засвоєння нових знань і формування мовних умінь · 45 хв

«Чужу мову можна вивчити за шість років, а свою треба вчити все життя.» — Вольтер

Проблемне питання уроку: Чому слова хтось, будь-хто і ні з ким означають невизначеність чи відсутність особи, а пишуться по-різному, то разом, то через дефіс, то окремо?

Мета

Знаннєві	Діяльнісні	Ціннісні
• Учень/учениця називає 9 розрядів займенників за значенням і наводить по одному прикладу кожного розряду. • Учень/учениця формулює, на що вказує займенник і чим він відрізняється від слова, яке називає предмет, ознаку чи кількість. • Учень/учениця записує за алгоритмом написання заперечних і неозначених займенників разом, через дефіс і окремо.	• Учень/учениця застосовує правило написання заперечних і неозначених займенників з префіксами та суфіксами, розкриваючи дужки в словосполученнях. • Учень/учениця знаходить і виправляє помилки вживання зворотного займенника, займенника Ви та двозначні займенники в реченнях. • Учень/учениця пояснює написання н- у формах займенників третьої особи після прийменників.	• Учень/учениця усвідомлює значення мовної норми для чіткого й ввічливого спілкування. • Учень/учениця усвідомлює, що правильне вживання займенників робить текст зрозумілим і не допускає двозначності.

Базові поняття і терміни

займенник, розряд займенників за значенням, особові займенники, зворотний займенник, заперечні займенники, неозначені займенники, присвійні займенники.

Форми роботи

- фронтальна робота (мозковий штурм з письмовою відповіддю в зошиті)

- робота з текстом підручника
- робота в парах з таблицею відмінювання особових займенників
- спостереження за прикладами та складання алгоритму написання
- робота зі словником
- редагування речень

Обладнання та реактиви

- Слайд із трьома групами слів хтось, будь-хто, ні з ким та двома реченнями з помилками
- Роздрукована таблиця відмінювання особових займенників (однина і множина) на кожну парту
- Картка-схема «Дев’ять розрядів займенників» для заповнення в парах
- Орфографічний словник української мови (видання за Правописом 2019) на кожну пару
- Проєктор або дошка для показу прикладів

Демонстрації

- Слайд з групами хтось, будь-хто, ні з ким — що однакове значення невизначеності й відсутності не гарантує однакового написання
- Таблиця відмінювання особових займенників — що в непрямих відмінках після прийменника перед займенниками третьої особи з’являється н-
- Речення «Я купила мені величезну коробку олівців» на слайді — що зворотний займенник собі показує, що дія повертається до діючої особи
- Речення «Світлана привітала подругу, вона була дуже рада» на слайді — що займенник вона може стосуватися двох осіб, і виникає двозначність

Міжпредметні зв'язки

- Українська література — речення з творів Т. Шевченка і Л. Костенко як матеріал для визначення розрядів і ролі займенників
- Зарубіжна література — лист Е. Хемінгуея, де займенник Ви вжито в пошанній формі з великої літери

Місце уроку в темі

Попередній урок: На попередньому уроці вивчали числівник, його відмінювання та вживання з іменниками, зокрема числівники на позначення часу.

Наступний урок: На наступному уроці переходимо до дієслова та його форм, починаючи з неозначеної форми (інфінітива).

Безпека

- Під час роботи в парах учні пересуваються класом лише за сигналом учителя, сумки й підручники не залишають у проході між партами.
- Проєктором керує лише вчитель, учні не торкаються кабелів і не дивляться на промінь.
- Орфографічний словник беруть удвох, передають з рук у руки, не кидають і не кладуть на край парти.
- Якщо словник використовують на телефоні, то лише перевірений ресурс за вказівкою вчителя, без переходу за сторонніми посиланнями і без введення особистих даних.

Структура уроку

1. Організаційний момент — 1 хв
2. Актуалізація — 5 хв
3. Мотивація — 3 хв
4. Вивчення нового — 21 хв
5. Закріплення — 9 хв
6. Рефлексія — 4 хв
7. Домашнє завдання — 2 хв

Хід уроку

Організаційний момент 1 хв

Учитель: Вітається з класом, перевіряє готовність до уроку, коротко називає тему «Займенник і його вживання в тексті» та форму роботи на уроці.

Учні: Вітаються, готують зошити, підручники та ручки, налаштовуються на роботу.

Вітання, перевірка присутніх і готовності до уроку, оголошення теми.

Актуалізація 5 хв

Учитель: Проводить «мозковий штурм» з попередньої теми. Ставить п’ять коротких запитань, після кожного дає 30 секунд на відповідь одним рядком у зошиті, потім звіряє з класом.

Учні: Кожен письмово відповідає в зошиті одним рядком на кожне запитання, потім звіряє відповідь з відповіддю вчителя й виправляє її.

1. Якими числівниками позначають години, а якими хвилини? Відповідь. Години позначають порядковими числівниками, а хвилини кількісними (Ворон, Солопенко, с. 233). 2. Як правильно сказати, дві години чи друга година? Відповідь. Правильно «зараз друга година». 3. Які прийменники допомагають оформити часові відношення? Відповідь. До, за, по, на (за п’ятнадцять сьома, п’ять по шостій). 4. Як передати половину години? Відповідь. Однаково прийменниками на й до з відповідними числівниками, наприклад пів на шосту, пів до шостої. 5. Який числівник змінюється за родами і числами? Відповідь. Числівник один (один, одна, одно, одні) (Караман, с. 166).

Мотивація 3 хв

Учитель: Показує на слайді групи слів та два речення з помилками, просить помітити протиріччя і ставить проблемне питання. Довгої активності на цьому етапі немає, учні відповідають усно.

Учні: Розглядають приклади, усно називають, що в них схоже й що відрізняється, висловлюють припущення.

Приклад 1. Слова хтось, будь-хто, ні з ким. Запитання вчителя, що спільного в значенні цих слів? Очікувана відповідь. Усі вони вказують на особу, перші два на невідому, третє на її відсутність. Запитання, як вони пишуться? Очікувана відповідь. Разом, через дефіс і окремо. Приклад 2. Речення «Я купила мені величезну коробку олівців». Запитання, чи все тут правильно? Очікувана відповідь. Ні, треба «Я купила собі». Проблемне питання уроку. Чому слова хтось, будь-хто і ні з ким означають невизначеність чи відсутність особи, а пишуться по-різному, то разом, то через дефіс, то окремо? Повертаємося до нього на рефлексії.

Вивчення нового 21 хв

Учитель: Організовує три активності. Спочатку веде роботу з текстом параграфа 45, потім роздає таблиці й картки для пар, наприкінці веде спостереження за прикладами та разом з класом складає алгоритм написання. Демонструє слайди й таблицю, ставить запитання, уточнює відповіді, у кінці перевіряє написання за словником.

Учні: Читають і виписують розряди зі значенням у схему, у парах заповнюють картку з відмінюванням особових займенників, спостерігають за словами, формулюють висновки й складають алгоритм написання, перевіряють сумнівні слова за словником.

Активність 1. Робота з текстом підручника (7 хв). Учні читають текст § 45 «Займенник. Займенники і контекст» на с. 234 і 235 і складають у зошиті схему розрядів. Продукт, схема з дев’яти розрядів і по одному прикладу. Питання вчителя. Що вказує займенник? Відповідь. Займенник є самостійною змінною частиною мови, що вказує на особу, предмет, ознаку, кількість предметів, але не називає їх. Які розряди виділяють за значенням? Відповідь. Особові (я, ми, ти, ви, він, вона, воно, вони), зворотний (себе), питальні (хто? що? який? чий? котрий? скільки?), відносні (хто, що, який, чий, котрий, скільки), неозначені (будь-хто, хтось, абихто), заперечні (ніхто, ніщо, ніякий, нічий), присвійні (мій, твій, наш, ваш, їхній, свій), означальні (весь, всякий, кожний, самий, інший), вказівні (той, цей, такий, стільки). Що вказує займенник першої, другої, третьої особи? Відповідь. Першої особи на мовця (я, ми), другої на співрозмовника (ти, ви), третьої на стороннього (він, вона, воно, вони). Хто змінюється за відмінками? Відповідь. Займенники, що вказують на особу, предмет і кількість, змінюються лише за відмінками, а займенники, що вказують на ознаку, ще й за числами та родами в однині. Активність 2. Заповнення картки в парах (6 хв). Пари розглядають таблицю відмінювання особових займенників і заповнюють картку, виписуючи форми займенників він, вона, вони в родовому, знахідному й орудному відмінках з прийменником і без. Продукт, заповнена картка з правилом про н-. Питання. Що спільного в формах у нього, на нього, на неї, у них? Відповідь. У непрямих відмінках до займенників третьої особи після прийменника додається н-. Що відбувається в орудному відмінку? Відповідь. Н- є й без прийменника, наприклад пишатися ним, пишатися нею. Що ще належить знати про зворотний займенник? Відповідь. Займенник себе схожий на особові, указує на відношення до діючої особи, змінюється тільки за відмінками й не має форми називного відмінка (себе, собі, собою). Що відрізняє ми й ви від я й ти? Відповідь. Слова ми, ви означають групу осіб, а не множину я чи ти. Займенник Ви у ввічливому зверненні поєднується з присудком у множині («Ви вже перевірили диктант?»), а в листі його пишуть з великої літери, як у листі Е. Хемінгуея (Караман, с. 164 і 165). Активність 3. Спостереження й алгоритм написання (8 хв). Учитель показує на слайді приклади, учні відповідають на питання «що спільного в цих словах?» і разом складають алгоритм. Спостереження 1. Слова ніхто, нічий, ніякого, анічогісінько. Що спільного? Відповідь. Це заперечні займенники з префіксами ні-, ані-, вони пишуться разом.

Спостереження 2. Слова ні з ким, ні в чиїх, ні до яких. Що змінилося? Відповідь. Між ні й займенником стоїть прийменник, тому всі три слова пишуться окремо. Спостереження 3. Слова дехто, абихто, якийсь, деякий. Відповідь. Неозначені займенники з префіксами де-, аби- та суфіксом -сь пишуться разом. Спостереження 4. Слова будь-який, казна-що, хтозна-чим, бозна-що, що-небудь. Відповідь. З префіксами будь-, казна-, хтозна-, бозна- та суфіксом -небудь займенники пишуться через дефіс. Спостереження 5. Слова де в чому, аби з чим, будь у чому, казна про що. Відповідь. Коли займенник і префікс чи суфікс розділені прийменником, усі три слова пишуться окремо. Продукт, алгоритм з трьох питань. 1) Чи є між префіксом і займенником прийменник? Так, пишемо окремо. 2) Префікс ні-, ані-, де-, аби- або суфікс -сь? Пишемо разом. 3) Префікс будь-, казна-, хтозна-, бозна- або суфікс -небудь? Пишемо через дефіс. Сумнівні слова учні перевіряють в орфографічному словнику. Стилістична примітка вчителя. Неозначені займенники з префіксами де-, будь- і суфіксами -небудь, -сь вживаються в усіх стилях, а з аби-, казна-, хтозна-, бозна- мають емоційне забарвлення й трапляються переважно в розмовному й художньому мовленні, наприклад «Казна-що верзе, аби в роті не пересохло» (Ворон, Солопенко, с. 238).

Закріплення 9 хв

Учитель: Організовує виконання чотирьох завдань з розділу consolidation_tasks: перші два письмово в зошитах, третє усно в парах, четверте письмово на редагування. Перевіряє відповіді фронтально.

Учні: Виконують завдання в зошитах і в парах, звіряють відповіді з відповідями вчителя, пояснюють свій вибір.

Рефлексія 4 хв

Учитель: Пропонує прийом з розділу reflection, стежить, щоб письмова відповідь була тільки на проблемне питання.

Учні: Письмово відповідають на проблемне питання, усно завершують речення про урок.

Домашнє завдання 2 хв

Учитель: Оголошує домашнє завдання з розділу homework і коротко пояснює, як його виконувати.

Учні: Записують завдання в щоденники, ставлять запитання.

Завдання для закріплення

1. Упізнавання. Визначте розряд за значенням займенників ніхто, хтось, свій, той, себе.

Відповідь: Ніхто є заперечним займенником, хтось неозначеним, свій присвійним, той вказівним, себе зворотним.

2. Орфограма. Розкрийте дужки й поясніть написання. 1) (ні)хто не прийшов. 2) Ні (з)ким було поговорити. 3) (Будь)який привід підійде. 4) (Де)що привіз. 5) (Казна)що написано. 6) Що (небудь) скаже.

Відповідь: 1) Ніхто, заперечний займенник з префіксом ні- без прийменника пишеться разом. 2) Ні з ким, між ні й займенником прийменник, тому три слова окремо. 3) Будь-який, префікс будь- пишеться через дефіс. 4) Дещо, префікс де- пишеться разом. 5) Казна-що, префікс казна- пишеться через дефіс. 6) Що-небудь, суфікс -небудь пишеться через дефіс.

3. Форми з н-. Виберіть правильну форму. Запитати в (його, нього). Подивитися на (його, нього). Сказати (йому, ньому). Пишатися (їм, ним).
Відповідь: Запитати в нього, бо після прийменника додається н-. Подивитися на нього, з тієї ж причини. Сказати йому, бо прийменника немає. Пишатися ним, бо в орудному відмінку н- є навіть без прийменника.

4. Редагування. Відредагуйте речення. 1) Я купила мені величезну коробку олівців. 2) Петре Андрійовичу, Ви вже перевірив диктант? 3) Світлана привітала подругу, вона була дуже рада.
Відповідь: 1) Я купила собі величезну коробку олівців, бо дія повертається до діючої особи й потрібен зворотний займенник. 2) Петре Андрійовичу, Ви вже перевірили диктант, бо займенник Ви при ввічливому зверненні поєднується з присудком у множині. 3) Світлана привітала подругу, і та була дуже рада (або і сама була рада), бо займенник вона міг стосуватися двох осіб.

Диференціація

Сильним: Складіть мініатюру з чотирьох-п’яти речень про книжку, яку ви нещодавно прочитали. Уживіть неозначений займенник через дефіс, заперечний займенник з прийменником, зворотний і присвійний займенники. Підкресліть їх і надпишіть розряд.

Підтримка: Алгоритм написання з трьома питаннями. 1) Чи є між префіксом і займенником прийменник? Так, пишемо окремо. 2) Є ні-, ані-, де-, аби- або суфікс -сь? Пишемо разом. 3) Є будь-, казна-, хтозна-, бозна- або суфікс -небудь? Пишемо через дефіс. Зразок на іншому прикладі: ні до кого пишемо окремо, бо є прийменник; нічий пишемо разом, бо прийменника немає. Застосуйте алгоритм до слів (ні)чий, ні (на)кого, (де)який, (будь)хто.

Домашнє завдання

Базове: Опрацювати § 45 (с. 234 і 239), повторити розряди займенників з прикладами. Виконати вправу 391 (записати словосполучення із займенниками в три колонки, залежно від того, як вони пишуться).

За вибором: Складіть і запишіть речення із займенником ми в значеннях «я з кимось» і «авторське ми», а також із займенником ви в пошанному значенні (с. 235).

Рефлексія

Прийом «Одне речення». Письмово, 2 хвилини. Кожен відповідає одним реченням на проблемне питання уроку, чому слова хтось, будь-хто і ні з ким пишуться по-різному. Очікувана відповідь. Написання залежить від префікса чи суфікса (де-, аби-, ні-, -сь разом; будь-, казна-, хтозна-, бозна-, -небудь через дефіс) і від наявності прийменника, який розділяє слово на три частини. Усно, 2 хвилини. Учні завершують речення «Сьогодні я дізнався/дізналася…» або «Мені ще складно…».

Історична довідка

Займенник дістав свою назву тому, що вживається замість іменних частин мови, тобто іменника, прикметника чи числівника. Поділ займенників на розряди за значенням якраз і відображає, замість якої частини мови може стояти займенник (Ворон, Солопенко, с. 239).

Джерела:

- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 233, 234
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 234
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 234, 235
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 235, 236
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 236
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 236, 237
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 237, 238
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 238
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 238, 239
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 239, 240
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 240, 241, 242
- Українська мова (Ворон, Солопенко) 10 клас, с. 242, 243, 244